

Klesanje ekstaze moža z bombami

Anton Podbevšek: *Moje ekstaze skulptura: znanstvenokritična izdaja pesniškega opusa.*

Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. – Novo Mesto: Založba Goga, zbirka AnaGoga, 2008. 92 str.

Marijan Dovič: *Mož z bombami: Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda.*

Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. – Novo Mesto: Založba Goga, zbirka AnaGoga, 2009. 104 str.

Ana Geršak

Skapinova 6, SI-1000 Ljubljana
gersakana@gmail.com

Po tistem, ko sta Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in Odsek za tehnologije znanja IJS v okviru projekta eZISS (elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva) lansirala prepise in faksimile »vseh doslej znanih Podbevškovih pesmi in njihovih različic ter večinoma še neobjavljeno rokopisno gradivo iz pesnikove zapuščine in drugih virov« (Podbevšek 2007: 1), sta pri že omenjenem Inštitutu v sodelovanju z novomeško založbo Goga izšli knjigi, ki ne moreta niti ne želita skriti svoje navezave na medmrežni »pravir«. Spletni projekt bralcu omogoča preprost dostop do predtem povsem nedosegljive rokopisne zapuščine, s prenosom na tiskani medij pa se dostopnost v več pogledih poveča. Knjižni dvojček predstavlja tako ekstrakt kot dopolnilo elektronske izdaje celotnega pesemskega opusa Antona Podbevška (izvzemši le korespondenco ter kritične in polemične spise), ki si poleg častnega naziva prvega slovenskega avantgardista od leta 2007 lasti še naslov prvega (in do danes edinega) slovenskega avtorja z zaokroženim znanstvenokritičnim spletnim arhivom.¹ Kot je opaziti po datumu pripisa k Predgovoru² dopolnjene elektronske izdaje, med spletno in tiskano verzijo teče svojevrsten dialog, saj se celovit pesniški opus na eni strani dopolnjuje s pregledno kompilacijo *Moje ekstaze skulptura*, na drugi pa z monografijo *Mož z bombami*, ki se v dosledno avantgardnem pristopu bere skoraj kot metatekst Podbevškove poetike ter pesnika umešča v širši kontekst slovenske zgodovinske avantgarde.

V uvodu tiskane verzije Podbevškovega pesniškega opusa *Moje ekstaze skulptura* urednik spletne verzije ter avtor izbora, prepisa in komentarjev v knjižni izdaji Marijan Dovič opozori na praktično-pragmatičen vidik papirnatega izvlečka elektronske izdaje; slednja ostaja referenčni tekst za

stroko, medtem ko je »za ljubitelja in bralca poezije manj pregledna« (4). Knjiga *Moje ekstaze skulptura* je torej zasnovana z ozirom na naslovnika, zato ne zajema zbranih del, temveč izbor tistih tekstov, ki so po mnenju urednika glede na avtorjev opus najbolj reprezentativni. V primerjavi z elektronsko izdajo se knjižna verzija odlikuje po pregledni razporeditvi sklopov »nekako po načelu od manj znanega (neobjavljenega) k bolj znanemu« (Dović 4). V štirih razdelkih se pred bralcem najprej zvrstijo neobjavljene mladostne rokopisne pesmi iz uredniških zapuščin *Ljubljanskega žvona* (razvpita *Žolta pisma*, ki skupaj s spremnim dopisom tvorijo nekakšen »protomanifest« slovenske avantgarde, sledita jim *Rdeča cesta* in *V vlaku*), *Književnega juga* (*Traverze*, *Gozd*), revije *Dom in svet* (*Vojna in mir*, *Mrtve duše*, *Chef-d'oeuvre* z izvorno črkovno napako) ter zasebnih arhivov Božidarja Jakca (*Chef-d'oeuvre*, *Jesenska impresija*, *Ah, moja misel, kakor čoln brez vesel si*), ki je nekatere pesmi opremil z ilustracijami in barvno podlago, in korespondence z Miranom Jarcem (*Futuristična himna*, *Kmečka himna*). Kritične prepise pesmi skozi celoten razdelek spremljajo rokopisni faksimili, ki se pojavijo tudi ob naslovih v prvi polovici drugega razdelka. Slednji prinaša nenatisnjene rokopise in tipkopise iz Podbevškove povojne pesniške zapuščine, ki je zaradi sentimentalno-refleksivne intonacije v ostrem kontrastu s pesnikovimi mladostnimi teksti. Poleg treh pesmi (*Pot*, *Koprnenje*, *Kamnolom*), ki jih je Podbevšek po letih molka javnosti prvič predstavil na radijskem večeru leta 1958 in so takrat pomenile pesnikovo (vsaj začasno) vrnitev na literarno prizorišče, je v tem sklopu mogoče najti še nekaj formalno in vsebinsko povsem tradicionalnih besedil (*Čas*, *Samotni brast*, *Stojim v prekipajočem soncu*, *Večer*, *Dan se zdi, da enak je dnevu*, *Slap*), od katerih zaradi nekoliko neobičajne postavitve izstopata le *Ujetnik vesoljstva* in *Udarci kladiva* (predelava mladostne pesmi *Traverze*). Kot posebej izpostavljen element razdelka se predstavlja faksimile avtorjeve predelave *Titanove serenade* (objavljene v zbirki *Človek z bombami*), zdaj naslovljene *Titanova noč*, na katerem je mogoče slediti vsem popravkom, ki jih je Podbevšek zasnoval med pripravo na »posodobljeni« (torej prečiščeni oz. depoetizirani) ponatis zbirke. Originalna zasnova *Človeka z bombami* iz leta 1925 se v knjigi nahaja v zadnjem razdelku, medtem ko prinaša predzadnji, tretji razdelek, manj znane revijalno objavljene mladostne pesmi (*Traverze*, *Ali smem?*, *Strmenje*, *Veneči rožmarini*, *V samoti*, *Hipoteza bolnega kraljeviča*, *Rdeča lilija*, *Žolta lilija*, *Ah, Bog, da nisem godec in ženska*, *Nočna tragedija s Kaptolske ulice* in celotni cikel *O pilotu v zrakoplovu št. ...*).

Uredniška selekcija je povsem prizanesla Podbevškovi mladostni fazi,³ tako da se problem sestave reprezentativnega izbora nanaša predvsem na avtorjeva povojna dela. Podbevškovi zgodnji teksti so bili zaradi specifične dinamične kompozicije, ki prelamlja z okostenelimi pesniškimi vzorci

in tradicionalno jezikovno podobo, že večkrat predmet literarno-zgodovinskih in poetoloških študij v okviru raziskav o slovenski zgodovinski umetniški avantgardi. Obenem gre večinoma za zaključena besedila, česar pa ni mogoče reči za rokopisno zapuščino. Kot opozarja Dovič, slednja »bolj kot vtis zaključene in premišljene pesniške celote« vzbuja »vtis fragmentarnosti« (37). Knjiga *Moje ekstaze skulptura* razen večje preglednosti, privlačnega dizajna in reprezentativnega izbora ne prinaša nič novega v primerjavi z elektronsko izdajo, ki kot rečeno ostaja referenčni tekst za zahtevnejše bralce in raziskovalce. Izbor je tako zanimiv predvsem kot poskus arbitrarne organizacije Podbevškovega opusa v koherentno, bralcu prijazno celoto.

Monografija *Mož z bombami: Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda* Marijana Doviča predstavlja literarnosociološko in kulturnozgodovinsko sintezo vseh do sedaj narejenih raziskav, člankov, pričevanj, ter kritičnih zapisov o življenju in delu Antona Podbevška. Monografija je zasnovana kot empirično preverjeni (in preverljivi) komentar k Podbevškovi biografiji, zato avtor v sklepu pogumno obračuna s slepimi pegami, ki so nastale kot posledica pesnikovega prikrajanja dejstev, kasnejšega procesa mitologizacije ali preprosto pomanjkljivih informacij. V predgovoru Dovič opozori na pomembno žanrsko lego monografije: »*Mož z bombami* ostaja predvsem zgodba, kulturnozgodovinska pripoved, [...] sumničav[a] do literarnozgodovinskih 'velikih zgodb'« (5). Njena »zgodbenost« izhaja iz dialoške strukture teksta, ki sooči pisne in ustne vire, korespondenco (predvsem slabše raziskano dopisovanje med Podbevškom, Jakcem in Jarcem), kritiške objave, časopisne komentarje, pričevanja, dokumente, znanstvene razprave in arhivsko gradivo z jasno izpričano Dovičevo avtorsko pozicijo, ki kot izhodiščni razlog za nastanek monografije navaja »fascinacij[o] s fantastičnim podobjem in potenciranim titanskim egom« (4). Rezultat konfrontacije zasebnega in javnega, podatkovno preverljivega in zgolj domnevnega je polifon tekst, v katerem Dovičem v vlogi »vsevednega pripovedovalca« mehča okvire znanstveno-teoretskega pristopa in delo približa poljudnoznanstvenemu diskurzu. Subjektivizirani odnos do obravnavanega gradiva pri tem razumemo tudi kot posledico konstruktivistične zavesti, kjer je opazovani objekt vedno konstrukt subjekta. Knjiga se metodološko naslanja na sistem empirične literarne znanosti, s slogovnega vidika pa posega po narativnih postopkih značilnih za biografski žanr, zato pomanjkljivosti empirične interpretacije dopolnjuje z ugibanji, domnevanji, predvidevanji itd. »Dostopnost« se poleg na diskurzivni ravni kaže tudi v slikovni opremi, ki nadgrajuje tekstovno bazo. Poleg niza fotografij so v knjigo vključeni Jakčeve skice in portreti Antona Podbevška v tehniki črne krede iz leta 1919, faksimili naslovnice *Treh labodov*, *Rdečega*

pilota, Svetokreta in Zenita, ter kopija rokopisa notnega zapisa pesmi *Na dan vpoklica*, ki jo je uglasbil Marij Kogoj. Osrednje besedilo spremljajo domiselno razporejeni citati Podbevška in sodobnikov, izpisani na rdeči podlagi. V tem smislu koncept knjige reproducira večplastno dramaturško strukturo avantgardnega teksta z avtoreferencialnimi vložki.

»Zgodba« o možu z bombami je kronološko razvrščena v štiri faze, zaokrožene z uvodom in sklepom, ki mu sledi izčrpna bibliografija. Prva faza zajema čas do leta 1919, ko nastane celoten mladostni pesniški opus in ko Podbevšek kot pesnik že umolkne. Nesporna originalnost *Žoltih pisem* sproži vprašanja navdiha in epigonstva. Dović razišče Podbevškove literarne horizonte, pri čemer se opira na njegova pisma, sočasne knjižne izdaje, periodiko in roman Mirana Jarca *Novo mesto* (1932). Na podlagi raziskave se za ključne reference izkažejo Nietzsche, Whitman ter italijanski in ruski futurizem. Medtem ko so vplivi Marinettijevega *Tehničnega manifesta* iz leta 1912 razvidni iz oblikovnih in slogovnih inovacij v *Žoltih pismih*, se Podbevšek z ruskim futurizmom najverjetneje ni seznanil pred letom 1919, ko je že veljal za kontroverzno figuro v domačem literarnem krogu. Z »zvezdnštvom« se začne druga, komaj leto dni trajajoča faza, ki pa je vendarle pomembna zaradi paratekstualnih razsežnosti Podbevškovega avantgardizma. Ta doseže vrh z novomeško pomladjo leta 1920, ko se na pobudo Podbevška in Jakca odvije niz prireditev, ki poveže mlado ustvarjalno generacijo. Kljub tradicionalno izpeljanim dogodkom so se pod skupnim projektom združila številna imena, ki so se kasneje uveljavila kot »nacionalne kulturne korifeje« (Dović 40). Uspehu v Novem mestu sledi prodor v Ljubljani. Med letoma 1921 in 1927 Podbevšek utrdi status »literarne celebritete« (47) in generacijskega guruja, kar Dović označi kot tretjo fazo pesnikovega ustvarjalnega razvoja. V tem obdobju Podbevšek nadaljuje s šokantnimi literarnimi nastopi ter začne skupaj s Kogojem in Vidmarjem izdajati literarni časopis *Trije labodje*, toda že po izidu prve številke zapusti uredništvo in ustanovi svojo revijo *Rdeči pilot*. Konkretni razlogi za Podbevškov odstop iz uredništva niso razjasnjeni, toda na podlagi ambiciozno zastavljenih ciljev pri snovanju Rdečega pilota in kasnejšega eseja *Politična umetnost*, objavljenega v drugi številki revije, Dović domneva, da je bil vzrok razhoda z labodovci Podbevškova radikalna politizacija sorodna »anarhizmu Kropotkinovega tipa« (60). Teren je bil tako pripravljen za osrednji dogodek »zgodbe« o Podbevšku, ki se zgodi leta 1925 z izidom razvpite pesniške zbirke. Postopek avtorjeve kontekstualizacije *Človeka z bombami* Dović označi kot »avantgardno gesto, v kateri se recepcijska in produkcijska mašinerija prelevita v element umetniškega dela« (61); Podbevšek »izpisuje argumente za lastno kanonizacijo« in »retrospektivno uvaja [...] zamisel o svoji pionirski vlogi« (63).

V nasprotju z omenjenimi fazami, ki so večinoma dobro znane in so bile do sedaj deležne številnih študij, je bilo obdobje, ki sledi izidu *Človeka z bombami*, prepredeno z mistifikacijami, h katerim je v dobršni meri pripomogel sam Podbevšek. Dovič zato do njega (pa tudi njegovega biograf Josipa Vidmarja) privzame skeptično držo. Na podlagi raziskav, ki temeljijo na preučevanju različnih virov, se še enkrat razkrije prozaičnost v ozadju mita »utišanega pesnika«. Prebiranje pesnikove zapuščine je pokazalo, da »[s]krivnosti v Podbevškovi zapuščini preprosto ni« (Antončič 106). Dovič argumentirano potrди tezo Antončičeve, vendar za preobrat v Podbevškovi povojni poetiki ne krivi neugodnih razmer, temveč jih razume kot posledico osebnostnih sprememb. Spekulacije o plagiatorstvu, ki so se pojavile po Podbevškovi smrti in so bile do danes večkrat znanstveno ovržene,⁴ pričajo zgolj o trdoživosti Podbevškovega mita. »Zgodba« morda nima konvencionalnega srečnega konca, toda z demantiranjem mitotvornega mehanizma in nato spretno izpeljanim preobratom se »pravi« mit o Podbevšku na tej točki šele zares vzpostavi.

Zaradi značilno avantgardistične radikalizacije pesniške eksistence je Dovič v monografiji o *Slovenskem pisatelju* Podbevška uvrstil v model pisatelja-avantgardista, ki briše mejo med umetnino in umetnikovo eksisten-co. Že v predgovoru Dovič napove argumente za umestitev slovenske zgodovinske avantgarde v širši kontekst evropskih avantgard, pri čemer avantgardizem razume kot umetnostni in socialni pojav. Tekstovne inovacije so le del širše zasnovanega gibanja, ki ne verjame več v prevratniško moč (zgolj) besede, temveč aktivno sodeluje pri prenosu umetnosti v življenje. S sklicevanjem na vodilne teoretike in poznavalce avantgardizma kot so Renato Poggioli, Peter Bürger, Georg Jäger, Astradur Eysteinnsson, med slovenskimi pa Janko Kos in Janez Vrečko, Dovič ugotavlja, da Podbevšek izpolnjuje večino zahtevanih kriterijev za formalno uvrstitev med avantgardiste. Na ravni besedila ni mogoče spregledati zavestnega eksperimentiranja z jezikom, ki avtorja vodi v iskanje neobičajnih asociativnih polj po logiki združevanja nezdružljivega in se v *Žoltih pismih* manifestira kot izpuščanje veznikov in predlogov ter vpeljavo egocentričnega (»titanskega«) lirskega subjekta. Antončičeva je Podbevška obravnavala kot »prvega slovenskega pesnika, ki [...] mu jezik ne služi več zgolj kot sredstvo komunikacije,« (11) temveč eksperimenta. Hkrati ne gre spregledati performeske razsežnosti Podbevškovih nastopov, ki morda niso bili tako radikalni kot futuristične manifestacije drugod po Evropi, pa vendar so zadostovali za doseganje podobnih učinkov pri publiku in v medijih; in čeprav Podbevšek nikoli ni napisal manifesta v pravem pomenu besede, se v njegovi zapuščini najdejo besedila za katera je moč trditi, da opravljajo protomanifestativno funkcijo. Vendar obstaja neko temeljno nelagodje

pri izpostavljanju Podbevška kot »avantgardista evropskega formata« (Dovič 88). Na to nelagodje se navezuje kriterij mednarodne (ne)vpetosti, ali, tako Dovič, »Podbevškov avantgardizem [...] ostaja povsem avtarkičen, lokalni in s tem tudi provincialen« (90). Kljub temu ne gre zanemariti »zunanjih« lastnosti, ki jih stroka razume kot temeljno potezo avantgardnih tokov, zato predstavlja Podbevškovo udejstvovanje v dvajsetih letih prejšnjega stoletja »edini funkcionalni ekvivalent sočasnim evropskim avantgardam« (Dovič 90) v slovenskem kulturnem prostoru. V nasprotju z ostalimi razdelki, ki v biografizirani študiji detajlno popisujejo policentrično zasnovane temelje izgradnje in razgradnje Podbevškovega mita, se zdi proces vpenjanja Podbevškovega avantgardizma v zemljevid evropske avantgarde nekoliko površinski. Dovič tu le nakaže smer morebitnim nadaljnim raziskavam – nenazadnje ne gre pozabiti, da je »v igri« (in konkretnije podnaslovu) v izpostavljenem položaju zgolj *slovenska* zgodovinska avantgarda in Podbevšek kot njen edini »funkcionalni« predstavnik.

Ob koncu knjige si posebno pozornost zasluži obsežen bibliografski razdelek. Ta zajema, poleg časovne preglednice objav Podbevškovih besedil, še odzive, polemike, ter kulturno- in literarnozgodovinske obravnave. Dovič skuša (o)beležiti enote, ki se z bibliografske plati vežejo na kronološki razvoj slovenske zgodovinske avantgarde od začetne, pretežno revijalne recepcije, do sodobnih obravnjav, ki sta jih spodbudila neoavantgardizem in retrogardizem. Bibliografija je žanrsko in kronološko razdeljena na štiri večja poglavja. V prvem se nahajajo komentarji, kritike, viri in dokumenti do leta 1945, ki so razvrščeni skladno z osrednjimi fazami monografije. Sledijo članki in razprave, objavljeni po drugi svetovni vojni, ter časovni pregled Podbevškovih pesemskih objav. V zadnjem poglavju, naslovljenem »Drugi viri«, se poleg zapuščine in korespondence najdejo še tujejezični viri o Podbevšku in slovenski literarni avantgardi ter izbrana strokovna bibliografija.

Številne opombe pod črto, izčrpni predgovori k posameznim sklopom v knjigi *Moje ekstaze skulptura*, še bolj pa spremljajoča monografija *Mož z bombami* kot celota, napeljujejo na misel, da Podbevškovi teksti v sodobnem recepcijskem sistemu ne »zdržijo« brez komentarja. Na ozadju obeh knjig se tako ponovno zastavlja vprašanje, kako brati Podbevška *danes*. Zdi se, da se odgovor skriva prav v konstrukcijskem načelu obeh omenjenih del in v njihovi sovisnosti. Zbirko *Moje ekstaze skulptura*, še bolj pa monografijo *Mož z bombami* Marijana Doviča je smiselno brati kot poskus epiloga dolgotrajni in mestoma neutemeljeni (re)mitologizaciji avtorja ter z njim povezanega unikatnega literarnosociološkega in kulturnozgodovinskega pojava v slovenskem prostoru dvajsetih let prejšnjega stoletja. Dovičeva monografija argumentirano odgovori na večino odprtih vprašanj in zastavlja

nova, kot izziv prihodnjim študijam, ter se tako skupaj z zaokroženo elektronsko izdajo vpisuje med izhodiščne reference za raziskave o Antonu Podbevšku, njegovem pesniškem opusu in zgodovinski avantgardi.

OPOMBE

¹ Da je medmrežna obdelava stekla (tudi pod okriljem SAZU, ni nepomembno, če upoštevamo, da je nekdanji »prekucuh« med letoma 1952 in 1972 delal kot upravnik stavb ravno na omenjeni instituciji.

² Zadnja posodobitev se je zgodila aprila 2010 (vir: <http://nl.ijs.si/e-zrc/podbevsek/html/pdb.html>).

³ V primerjavi z elektronsko izdajo v prvem razdelku manjka le prozni zapis *Magdalena*, v tretjem pa pesem *Črna lilija*, ki jo je Podbevšek kasneje predelal in pod naslovom *Izumitelj na zemlji* uvrstil v zbirko *Človek z bombami*.

⁴ Najtemeljiteje v članku Marijana Dovića v *Slavistični reviji* z naslovom »Podbevšek in Cvelbar: poskus empirične preverbe namigov o plagiatorstvu.« *Slavistična revija* 2 (2002): 233–249.

LITERATURA

Podbevšek, Anton, 2010: *Zbrane pesmi*. Elektronska znanstvenokritična izdaja. Dopolnjena in razširjena izdaja. Uredništvo, prepisi, komentarji in opombe Marijan Dovič. Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <<http://nl.ijs.si/e-zrc/podbevsek/>>.

Antončič, Emica. *Anton Podbevšek in njegova vloga v razvoju slovenske književnosti*. Maribor: Obzorja, 2000. Zbrana dela Antona Podbevška

November 2010